

FÁBIÁN BORBÁLA

A gázfény szegedi előállítója

A Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat (1865–1912)

A Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat ugyan nem a dualizmus korában keletkezett, hanem a kiegyezés előtt négy évvel. A dualizmuskori városfejlődés egyik fontos tényezője volt, hiszen az életmód átalakulásához jelentősen hozzájárult azzal, hogy – ha csupán a gazdagabb polgárok számára, de egyre szélesedőbb rétegnek – lehetővé vált a folyamatos jó világítás, ami a nappal meghosszabbításának az esti, éjszakai szórakozások elterjedésének fontos feltétele volt, a kávéházakat nem is említve. Az utcák gáz – azaz korabeli kifejezéssel élve légszesz – világítása viszont mindenki számára elérhető volt, így könnyítve a sötétben való közlekedést és növelve a város közbiztonságát. Egy gázlámpa pedig már a városról készült – és fennmaradt – első fényképfelvétel sarkában is látható, mivel ez a kép a belváros egyik fontos utcájáról az Oskola utca egyik házáról készült. Az 1879-es árvízről készült fényképek közt a gázgyárról készült nem található meg, pedig ekkor egész sorozatot készítettek a városról, de a több képen feltűnnek a gázlámpák. A töltésen is nem az egykori petróleumlámpákat használták,¹ hanem a gázlámpákat alakították át erre a célra. A gyár megindulása pedig a normális élet visszatértének egyik jele volt 1879 őszén.

A társulat 1863 és 1865 között alakult, miután 1863. március 25-én Riedinger L. A.²-val megkötötték a szerződést, amit a Helytartótanács 1864. május 7-én hagyott jóvá.³ A cég önállóságának kezdetét nehéz megállapítani, mivel a Riedinger vállalkozás részvénytársasági keretben működött,

és általában minden gázgyárának volt saját pecsétje még akkor is, ha Riedinger – vagy később az Egyesült augsburgi gázgyárak (Vereinigte Gaswerke in Augsburg) részvénytársaságának vagy a Gázipar társulat ... / Augsburgi légszesz-ipartársulat (Gesellschaft für Gasindustrie in Augsburg) tagja volt. A saját pecséten mindig annak a városnak a neve is szerepelt, ahol a gyár működött, például Bajai Légszeszgyár, illetve az utóbbinál az egyes gázgyárak saját nevük volt. A kettő közül az utóbbit alapította korábban Riedinger, már 1863-ban 12 gyárral: Ancona, Brescia, Agram (Zágráb), Debrecen, Innsbruck, Donauwörth, Eichstadt, Ingolstadt, Kaufbeuren, Kulmbach, Memmingen, Sigmaringen.⁴ Később a kassai gázgyár is ehhez a részvénytársulathoz tartozott.⁵

Riedinger által épített első gázgyár Magyarországon a debreceni volt (1863-ban), a második a szegedi (1865-ben), a harmadik pedig a kassai (1868-ban).⁶ Az 1870-es években új gyárat nem épített viszont angol tulajdonosától átvette – és befejezte – a nagyváradit.⁷ Az évtized végén próbálkozott új gázgyár építésével, de erre akkoriban – a gazdasági válság miatt - Magyarországon a városoknak nem volt pénze. Így a következő gázgyárát csak 1886-ban építhette fel Baján, melyet gyors egymásutánban követetett a pancsovai, az újvidéki, végül a szabadkai. A későbbiekben még a székesfehérvári gázgyárat szerezte meg. Az összes magyarországi gázgyárak – 33 épült – egy negyedének a felépítése ehhez a cégnek a nevéhez fűződik, s ráadásul Európa egyik legnagyobb gázgyár-

építő cége volt.⁸ A szegedi tanács tehát jól választott 1863-ban, amikor a gyáros mellett döntött. A gyár pedig – mint már említettem – a nagy árvízet is túlélte, még akkor is, ha ez elsősorban az épületek és gépek szilárdságára vonatkozik, hiszen a gázgyártó kemencékből újat kellett építeni.⁹

Az árvíz idején azonban már nem Riedinger Ludwig August volt a szegedi gázgyár tulajdonosa, ugyanis felépülte után három évvel, 1868-ban eladta a Magyar Általános Hitelbanknak, aki részvénytársaságot alapított belőle. Eddigi kutatásaim során még nem sikerült kiderítenem, hogy a részvénytársaság már korábban is létezett-e. Eddig még mások sem vizsgálták, hogy Riedinger 1868-ban miért adta el jövedelmező vállalkozását a Magyar Hitelbanknak”, ugyanis magyarországi gyárai közül erre másik példát nem találtam, ellenpélda viszont kettő is van, mikor nem általa épített gázgyárat szerzett meg. Valószínűleg pénzre volt szüksége részben a kassai gázgyár építkezései miatt. Schilling N. H., aki a korabeli Európában – főként erre a Közép-Kelet-európai részről – a legtöbb információval rendelkezett, mivel a legfontosabb szaklap a *Journal für Gasbeleuchtung* kiadója volt, adatai szerint 1868 októberében egy részvénytársaságot alapított Riedinger L. A., melynek neve „Szegedi Légszszvilágítási Rt. (Szegediner Gasbeleuchtungs Actiengesellschaft) volt. Ezt a részvénytársulatot vásárolta meg a Magyar Általános Hitelbank, úgy hogy a részvénytöbbséget megszerezze. A tulajdonosváltás a részvénytársaság keretein belül zajlott le, hiszen a részvények többségét ugyan a Magyar Általános Hitelbank birtokolta – mely más ipari üzemekben is rendelkezett részvényekkel –, de korábbi tulajdonos és gyárépíttető Riedingernek – akinek a neve a későbbiekben feledésbe merült – is volt részesedése és számos szegedi polgár is rendelkezett részvényekkel. A nagy szegedi árvíz a részvénytársaság

további életét is befolyásolta, feltehetőleg a szegedi részvényesek ekkor kivették részvényeiket a vállaltból, ugyanis 1881-ben sor került az alaptőke csökkentésére, a 310 000 forintos alaptőkéje ezután csupán 2300 000 forint lett.¹⁰ Ugyanekkor a gyár igazgatója is megváltozott: Martin Kaul helyett Lázár Mór lett – bár lehet, hogy csupán arról van szó, hogy két igazgató helyet a gyárnak már csak egy igazgatója lett, s a szakmai igazgatót alárendelték a kereskedelmi igazgatónak.¹¹ A részvénytársaság elnöke természetesen a Magyar Általános Hitelbank igazgatója Frank Antal (Anton Frank) volt, a többi posztokon pedig vegyesen találhatók a bank emberei és szegediek.¹²

1883-ban az 1879-es árvíz utáni helyreállítási munkálatok következtében szükségessé vált egy új szerződés kötése, mely végül csak Pótszerződés lett.¹³ A gyár szempontjából ez előnyösnek tekinthető, hiszen hiába volt a dél-magyarországi villamossági közteri bemutató a Boldogasszony sugárúton Szegeden, mégis sikerült megakadályozni, hogy áramfejlesztőtelep épüljön Szegeden. Ez a döntés, hogy még a színháztól is megtagadják az áramfejlesztés lehetőségét, éppen a nagy európai katasztrófa, a bécsi színház leégése utáni évben, 1885-ben itt is katasztrófához vezetett, habár leégésekor az épület csaknem üres volt.¹⁴ A várost mégis jelentős kár érte, hiszen nemcsak a szép új épület lett a lángok martaléka, hanem egy ideig az előadásokat is szüneteltetni kellett. A tűzvész annak ellenére következett be, hogy a gázgyárat ekkor már a városi vegyész ellenőrizte,¹⁵ és a színházban állandó rendőri tűzfelügyelet volt, pl. az egyes színdarabokban a színpadon használt különböző tűzveszélyes tárgyakat – a gyertyától a pipákig – ellenőrizték.¹⁶

Az 1880-as években a gyár nyereséges lett, bár kis mértékben.

A bevételei emelkedek, amit a tiszta nyereség folyamatos emelkedése is mutat, mégis a részvények értéke csökkent, amit pl. a Ma-

gyar Hitelbank kimutatásain lehet nyomon követni. A részvények piaci értékének csökkenése, illetve a gyár berendezéseinek elhasználódása, elavulása, mely újabb beruházásokat igényelt volna, melyre a bank valószínűleg nem akart költeni, igyekezett megszabadulni a gyártól.¹⁷ Másik oldalról a város sem lelkesedett a gyár átvételéért, melynek gépei erre az időre bizonyosan amortizálódtak. A város szerencséjére mégis akadt egy vállalkozó Charles Gregori – ahogy a szegediek akkoriban nevezték Gregori Károly –, aki nemcsak vállalta a gyár további üzemeltetését, hanem a fejlesztését, sőt a modern kor igényeinek megfelelően a villanyvilágítás bevezetését, a villanytelep felépítését is. 1894-ben kötötték meg a „város közvilágítási vállalatára nézve” Charles Georgival a szerződést.¹⁸ A villanytelep a gázgyár területén épült fel 1895-ben. Szeged lakossága az 1895. november 4-i tanácsülés határozata értelmében hirdetményben értesült az új villanyvilágítási tarifáról.¹⁹ *Szeged sz. kir.város f. évi November 1-től számított 4 évre kizárólagos jogot adott Charles Gregorinak Szeged városnak légnemű gázzal és villamossággal való megvilágítására és fűtésére, valamint azoknak erőátviteli célokra leendő értékesítésére*.²⁰ Gregori azonban úgy állapította meg a tarifákat, hogy a gázfogyasztás emelkedjék. Az első nagyobb áramfogyasztója városnak a közművelődési palota volt, a színház világítása 1898 őszén kezdődött,²¹ annak ellenére, hogy az új áramfejlesztőtelepet éppen a színház világítására állították fel.²²

Charles Gregori úgy lett a Szegedi Légszeszvilágítási Rt. tulajdonosa,²³ hogy annak részvényeit megvásárolta a Magyar Általános Hitelbanktól, a többségi részvénytulajdonostól 1893-ban.²⁴ Ezután 1893 évi november 19-én és 1894 évi március 18-án tartott részvénytársulati közgyűlések úgy döntöttek, hogy a „társaság vagyonából a részvényeseknek 223.100 ft visszafizettetett”.²⁵ Ekkor került sor az alaptőke csökken-

tésére, mely ekkor az eredeti részvénytársaság azaz 2300 darab részvényből állt, melyeket „egyenként 100 forintról 3 forintra lebélyegzett és 3 frttal teljesen befizetett részvényből áll”-t.²⁶ 1896 december 31-i közgyűlés „a társulat szükségleteire, illetőleg a kibővítés költségeinek fedezésére 500 000 frt névértékű 6%-kal kamatozó 2000 darab egyenként 250 frtról, vagyis 500 koronáról szóló elsőbbségi kötvényt bocsátott ki”, melyek bemutatásra szóltak.²⁷

A Szegedi Légszeszvilágítási Rt pedig újabb átalakuláson ment keresztül, az eddig kétnyelvű cég, most már három nyelvű lett – és „új” francia nevet is kapott: *Société anonyme l'éclairage à Szeged*.²⁸ az igazgatóságban pedig ettől kezdve franciák is részt vettek 1901-ig. Az 1901 január 2-i budapesti közgyűlésen döntöttek az alapszabályok módosításáról, mivel a francia igazgatósági tagok lemondtak állásukról, „az alapszabályok módosítása folytán a francia cég részvények törlése a cégjegyzékbe bevezettetni rendeltetik.”²⁹ Erre azért került sor, mert 1900 december 24-én a Központi Gáz- és Villamossági részvény társaság pénztára a következő részvényeket vette meg: Dr. Teltscher Leopoldtól 2000, Dr. Periz Augusttól 1000, Keller Victortól 1000, Bauer, Carl-tól 1000, Dr. Horváth Lipót 10 darabot. Ekkor már a Központi Gáz- és Villamossági Részvénytársulat kezében volt a francia igazgatósági tagok lemondási nyilatkozata is.³⁰ Az igazgatóság tagjaivá választották: Dr. Teltscher Leopold, Dr. Périz August Bauer Carl, Hoffmannsthal Silvio bécsi, Keller Viktor, Dr Deutsch Izidor (ügyvéd) budapesti lakosokat, a felügyelő bizottság tagjai Dr. Várhelyi Rósa Izsó, Dr Redlich József és Dr Szivesi László szegedi, és Böhm Arnold bécsi, Dr. Schiller Henrik budapesti lakosokat – a póttag Vajda Imre szegedi lakos lett.³¹ Ahogy a fenti felsorolásból látszik a francia cég idején is nem francia részvénytulajdonosok többsége továbbra is a Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat

részvényese maradt, csupán a részvénytársaság főtulajdonosa lett egy új cég, ami érdekes módon szintén az Általános Magyar Hitelbank érdekeltségi köréhez tartozott, tehát közvetve a gázgyár visszakerült a bankhoz.³²

Ebben az időszakban egyedül a légszeszgyár igazgatója nem változott, ugyanis 1891 óta ez Jassniger Jakab volt.³³ Közben egy ideig mégis más igazgató is lehetett, hiszen 1895–1900 közötti időszakban egy belga – vagy francia – igazgatója is volt a gyárnak Prier de Saon (Saun), aki az új szerződés előnyeit kilenc hónappal korábban a lakosság részére lehetővé tette, vagyis lejjebb szállította a légszeszárakat.³⁴ Az igazgató megállapításának nehézségét az is okozza, hogy a gyár igazgatója, aki a termelést irányította, és a részvénytársaság helyi igazgatója két külön személy lehetett.

A francia tulajdonos számításai nem váltak be a szegedi gyárral kapcsolatban, ezért 1900-ban Charles Gregori átadta a részvénytársulatot és a gyárat a Központi Gáz és Villamossági Rt.-nek.³⁵ Ez a részvénytársulat 1899. december hó 28-án a Világítást és erő szolgáltató telepek magyar központi társasága (Ungarische Centralgesellschaft für Licht- und Kraftanlagen) névváltoztatásával jött létre. A céget „Imperial Continental Gas Association” londoni, a „Wiener Gasindustrie-Gesellschaft” bécsi cégek hozták létre.³⁶ A Központi Gáz- és Villamossági Részvénytársulat rendelkezett a részvények többségével rendelkezett: 6000 részvényből 5000 darabbal.³⁷ 1903-ban megváltoztatták a részvénytársaság alaptőkéjét felemelték 2200 000 koronára, 11 000 db bemutatóra szóló 200 korona névértékű részvényre. Ekkor vonták le az 1896-ban kibocsátott 2000 db elsőbbségi kötvényt.³⁸

Egy évvel korábban ismét szerződés módosítást kért a részvénytársulat és a város is a belügyminisztériumtól,³⁹ mert „a szerződés megkötése idejében a részvénytársaság úgy rendezkedett be, hogy üzemének

főszűlőát a légszesz termelésre fektette ; s a szerződési pontokat úgy állította be, hogy a légszesz igénybevételét a villamossággal szemben megkönnyítse , s a légszesznek nagyobb fogyasztását biztosítsa. Időközben a társaság az üzemében eddig követett gyakorlat megváltoztatását határozta el avégből, hogy az eddig szerződés alapján háttérbe szorított villamos áram termelés útján is megfelelő haszonhoz jusson Ebben azonban megakadályozta a szerződés ”.⁴⁰ A következő változás a gyár életében a részvény többségi tulajdonosnak a várossal kötött szerződése a város villamosvasútjának építésére, ugyan is ekkor az áramfejlesztőtelepet fejleszteni kellett, hogy a nagyobb terhelést elbírja. A villamosok üzemeltetése akkor könnyebb, ha a villanytelep a kocsisín mellett van, tehát „villamos garage és áramfejlesztőtelep” 1907-8 között az egykori lóvasúti kocsisín helyén épült fel, nem messze a gázgyártól (de már nem annak szomszédságában).⁴¹ Ezután kezdeményezte a Központi Gáz- és Villamossági Részvénytársaság a Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat felszámolását.⁴² A részvénytársulat felszámolását 1909. február 19-én mondta ki,⁴³ február 28-án bejelentette a város tanácsának, hogy a „szerződésben alapuló összes jogainkat az ugyanezen szerződésből folyó összes kötelezettségeikkel együtt a mai napon a Budapesten székelő „Központi gáz és villamossági Részvénytársaság”-ra átruháztuk.”⁴⁴ Ugyanekkor kezdeményezték a szegedi királyi törvényszéknél, hogy a szegedi gyárat a kereskedelmi társas cégek jegyzékébe mint a Központi gáz és villamossági Részvénytársaság” németül *Central Gas und Elektrizitäts Actiengesellschaft* – szegedi fióktelepét” vegyék fel.⁴⁵ Majd 1910-ben megvette a Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat – vagyis a saját fióktelepe (!) – ingatlanait, azzal a feltétellel, hogy a város beleegyezik az ingatlanok átruházásába. Ezt az engedélyt – a város korábbi jogainak fenntartásával – 1911. május 11-én kapta

meg a Központi Gáz- és Villamossági Részvénytársulat. Telekkönyvileg a tulajdonjogot csak 1920. július 17-én jegyezték be, ezért a szerződést a tanúk csak 120 szeptember 9-én írták alá.⁴⁶ A telep vagyis az épületek és a gyárhoz kapcsolódó szerelvények 1910 november 1-től lett a Központi Gáz és Villamossági r. t. tulajdona, mert megvette a 1 200 000 korona névértékű törzsrészvényt és a 1 000 000 korona névértékű elsőbbségi kötvényt 2 173 050 korona 91 fillérért.⁴⁷

Az 1911-es Szegedi címtár szerint a „Légszeszgyár Rt.” irodája a Kossuth Lajos sugárút 89. szám alatt volt.⁴⁸ Az, hogy a címtárban csupán az iroda címeként szerepel, pedig a gyár is itt volt, azt jelenti, hogy a gyár önálló üzemként megszűnt létezni. 1911-ben a gázgyár s villanytelep új igazgatót kapott, Pongrácz Albertet.⁴⁹ A Központi Gáz- és Villamossági Részvénytársulat ekkor átvette azokat a terveket, melyeket a városi mérnök

Farkas Árpád 1910 májusában nyújtott be a városi tanácsnak, de a világítási vállalkozónak is megmutatta. *A Központi Gáz- és Villamossági Részvénytársaság budapesti cégnek, mint a szegedi légszeszgyár és villamtelep tulajdonosának 1912. év június hó 22-én kelt beadványa az utcai légszeszvilágítás általános kiterjesztése tárgyában* című beadványa a város 1911-es tanácsi határozatának értelmében született,⁵⁰ s ennek eredményeképpen az első világháború kitöréséig nemcsak a nagykörútig sikerült a Tisza Lajos körüttől a világítást kiterjeszteni, hanem a fontosabb útvonalakon – és ezek közelében – ennél sokkal tovább is. Egyrészt ez a tervzet ismét felvetette a szerződés módosításának kérdését. Másrészt viszont még az első világháború előtt megvalósult a szegediek régi álma, hogy a város teljes belterületén egy modern és egységes világítási rendszer jöjjön létre a meglévő hálózat kiterjesztése által.

JEGYZETEK

¹ Ezek valószínűleg a külső részek víz alá kerülésével a leghamarabb pusztulhattak el, míg a gázlámpákat – mégha faoszlopokon is álltak – a csővezeték hosszabb időre ellenállóbbá tette az ozslopukat a víz nyomásának.

² Ludwig August Riedinger (Schweigern, 1809. 11. 19 – Augsburg, 1879. 4. 20) bajor feltaláló és gyáros. A textilipar mellett sokkal jelentősebb tevékenységet fejtett ki a gáziparban és a gépgyártásban. 1850 körül 25 bajor és további 42 európai város gázgyárát alapította és építette fel. Az 1870-es években 74 Németországban, az Osztrák–Magyar Monarchiában, Svájcban, Itáliában és Oroszországban lévő gázgyárból majdnem 1000 Riedinger valamelyik cégének nevéhez köthető. <http://www.gaswerk-augsburg.de>

³ *Légszeszvilágítási szerződés*. Csongrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: CSML) IV. a. 1021 b – 92. sz.

⁴ <http://www.gaswerk-augsburg.de/gesellschaft.htm>

⁵ Uo.

⁶ *Kassa tlj. Sz. kir. Város gázgyárának 75 esz-*

tendeje. 1868–1943 Kassa, 1943. 10–12.

⁷ Dr. FLEISZ JÁNOS: *Város kinek nem látni mását*. Nagyvárad a dualizmus korában. Nagyvárad, 1997. 107–109.

⁸ Schilling adatai alapján, valamint <http://www.gaswerk-augsburg.de>

⁹ A szegedi légszeszvilágítási társulat igazgatóságának az 1879 évi üzleteiről szóló jelentése. „A gyárépületek és a gépek szilárd alkotásainak köszönhető, hogy a három méternyi magasságban több mint 4 hónapon át állott víz építményeinket és gyári felszerelvényeinket erősebben meg nem rongálta csak 1879 július 21-én vonult el a gyárépületekről az ár annyira, hogy a helyreállítási munkálatok megkezdődhettek, és 102 nap lefolyása után csak az összes erőnk megfeszítésével végzett szünet nélküli munka által volt elérhető, hogy az új göreb kemence először 1879. november 1-én ismét befűtethetett”. (1.)

¹⁰ *Magyar Compass*, 1880. VIII. évfolyam. Szerk.: Mihók Sándor. Budapest, 1880. 325. és *Magyar Compass*, 1882. X. évfolyam. Szerk.: Mihók Sándor. Budapest, 1882. 422.

¹¹ Schilling adatai szerint 1877-ben Lázár Mór

a kereskedelmi igazgatója volt a Szegedi Légszeszvilágítási Rt-nek – ugyanakkor 1885-ben már egyetlen igazgatóként Lázár Mór (Lázár Moriz) nevét közölte a bank képviselői mellett, akkor az Általános kereskedelmi Hitelbankot Szegeden Gál Ferenc képviselte igazgatóként. (Dr. N. H. Schilling's *Statistische Mittheilungen über die Gas-Anstalten Deutschlands, Oesterreiches...* München, 1885. 729.)

¹² A Magyar Compass különböző évfolyama alapján.

¹³ CsML XI. 39. 1. doboz

¹⁴ GAÁL ENDRE (szerk.): *Szeged története*. 3/2. rész. 1849–1919. Szeged, 1991. 1094.

¹⁵ Schilling, 1885, 729

¹⁶ CsML Szegedi Tűzoltóság iratai : IV. B. 1446. a

¹⁷ Bár ez a megszabadulás csak ideiglenes volt, mivel a bank által alapított részvénytársaság vette át kb. 10 évvel később a gyárat ismét a részvények megszerzésével.

¹⁸ CsML IV. A. 1021 b – 178. sz.

¹⁹ CsML IV. B 1406. b. 14693/1895.

²⁰ Uo.

²¹ Szegedi Kereskedelmi és iparkamara jelentése az 1898-ik évről. Szeged, 1899.

²² „Eddig még csak a közművelődési palotában van a villamvilágítás alkalmazásban, a színház már a legközelebbi időben, a Kass-Vigadó pedig már a közel jövőben igénybe fogják venni.” (*Szegedi Kalauz*. Szeged, 1898. 56.) 1897-ben „a városi színházba, a most előadás alatt lévő „1000 év” című darabhoz, a Stefánia sétányról, a villamos világítás bevezetett.” (CSML IV. B. 1446. a. 17/1897.)

²³ A szegedi világítási vállalkozó Georgi Charles tudvalevőleg átvette az eddig főnállott társaság összes részvényeit, melyek legnagyobb tömege a budapesti hitelbank birtokában volt”. *Szegedi Napló*, 1894. márc. 21. 2.

²⁴ A régebbi idő óta birtokunkban volt szegedi légszeszvilágítási részvénytársulati részvényeket tetemes nyereséggel eladtuk.” (*A Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának üzleti jelentése 1893. január 1-től december 31-ig terjedő huszonhatodik üzletéről*. Franklin, 1894. 7.)

²⁵ CsML XI. 39. – 20 doboz: A Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat alapszabályai az 1901. évi január hó 2-iki tartott közgyűlés által elfogadott módosításokkal.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. – valamint Magyar Compass: „1896. december 31-én tartott közgyűlés 2000 darab 6% kamatozó 250 forintos elsőbbségi kötvény kibocsátását határozta el.”

²⁸ magyar compass

²⁹ CsML XI. 39. 20. doboz – 100/1901. Végzés.

³⁰ CsML XI. 39. 20. doboz – 10/1901. Tanúsítvány.

³¹ Uo.

³² A Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának üzleti jelentései. In Tallós György: *A Magyar Általános Hitelbank (1867–1948)*. Budapest, 1995. 125.

³³ *Magyar Compass*, 1891–92. 549 – Sajnos nem tudni, hogy meddig, mivel 1904 után az igazgató nevét nem közölték a Magyar Compassban, 1904-ig az igazgató Jassniger Jakab volt.

³⁴ Légszesz és villany. *Magyar Alföld*, 1895. máj. 5. 205-206.

³⁵ GAÁL ENDRE (szerk.): *Szeged története*. 3/1. rész. 1849-1919. Szeged, 1991. 459.

³⁶ *Központi Gáz és Villamossági Részvénytársaság, Budapest, alapszabályai*. Budapest, 1912. 1.

³⁷ CsML XI. 39. 20. doboz - 414/1902. Tanúsítvány. A többi részvényes: Dr. Deutsch Izidor (100), Keller Viktor (100), Dr. Teltscher Leopold (400), Dr. Périz August (300), Dr. Schiller Henrik (10), Dr. Sente Lajos (10), Bauer Károly [Bauer Carl] (70), Tyroler Márk (10).

³⁸ CSML XI. 39. 20. doboz – 158/1903 és 852/1903. Tanúsítványok. Ez ekkor megsemmisített értékpapírok: 1907 ki nem adott és 93 darab kiadott elsőbbségi kötvény, 16026 beváltott (elsőbbségi) szelvény, 32 000 (részvény) szelvény, és 6000 részvény.

³⁹ CsML IV. B 1402 686/1902. kg. jkv.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ LUGOSI DÖMÖTÖR (összeáll): *Legújabb szegedi útmutató, képekkel és térképpel*. Szeged, 1909. 85.

⁴² 1909. szept. 7: „Alulírott Központi Gáz és Villamossági Részvénytársaság budapesti bejegyzett cég kijelentjük és elismerjük, hogy V a felszámolás alatt álló Szegedi Légszeszvilágítási Részvénytársulat szegedi bejegyzett cég világítási üzemét összes jogaival és kötelezettségeivel reánk átruházta és mi azt átvettük s így jogutódaivá lettünk az előbb megnevezett cégnek a Szeged

szab.kir.városával kötött világítási vállalatban is.”
CsML IV. B. 1441 II.200/1926 (1894–1926)
1168/1909

⁴³ Mihók-féle Magyar Compass, 1909–1910.
XXXVII-ik évf. Bp., 1910. II. rész 663.

⁴⁴ CsML XI. 39. – 20. doboz.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ CsML XI. 39. – 20. doboz

⁴⁷ Szakértői vélemény, 1917. I (818)

⁴⁸ HOLLÓSI ÖDÖN – VOGEL ANTAL (szerk.):
Szeged város címtára, 1911. Szeged, 1911. 198.

⁴⁹ BÁTAYI JENŐ: Gázvilágítás Szegeden. *Dél-magyarország*, 1985. nov. 23. 8.

⁵⁰ CSML XI. 39. – I. doboz.

VINCZE GÁBOR

Egyháziak üldöztetése a „fordulat éve” előtt*

A hódmezővásárhelyi református egyházközség esete

A közfelfogás szerint Magyarországon az egyházak üldözése „csak” a „fordulat éve”, 1948 után kezdődött el. Bár a római katolikus vagy a református egyházak 1945 utáni történetével foglalkozó szakirodalom általában megemlíti azt, hogy az egyházak zaklatása már „a felszabadulás” után ekkor megkezdődött, a téma alapos feldolgozása nem történt meg. A terjedelmi korlátok miatt nem vállalkozhatok a kérdés bővebb kifejtésére, ezért a Tiszántúli Református Egyházkerület (ezen belül pedig a hódmezővásárhelyi református egyházközség) esetén keresztül mutatom be azt, hogy amikor (látszólag) jó volt a viszony az egyházi vezetés és a kormányzat között, helyi szinten milyen zaklatások érték egyes egyházi személyeket.

Bár a korábbi „szovjetellenes propaganda” hatására sokan attól féltek, hogy ha megjelennek az oroszok, rögtön megszüntetik a hitoktatást, bezárják a felekezeti iskolákat, ez nem következett be. A Debrecenben – szovjet „intenciók” alapján – 1944 végén megalakuló Ideiglenes Nemzeti Kormány néhány *látványos gesztust* tett az egyházak felé. Ilyennek tekinthető az is, hogy az 1945. január 4-én közzétett 15/1945. sz. rendelet egyik passzusa *az egyházi alkalmazottakat kivette az igazolási eljárás alól.*

Csak hogy heteken belül kiderült, ezt helyi szinten az igazolóbizottságok egyszerűen nem veszik figyelembe és vizsgálatukat kiterjesztik az egyháziakra is. Emiatt a Tiszántúli Református Egyházkerület tanácsa nevében Révész Imre püspök a május 30-i levelében azt kérte Valentiny Ágoston igazságügy-minisztertől, hogy a lelkészeknek a vonatkozó rendelkezések ellenére történő „politikai igazoltatás alá vonását” igyekezzen megakadályozni, illetve ilyen értelmű utasítást adjon ki a főispánoknak.¹ Ennek ellenére az igazoltatások tovább folytak.

Az egyháziak ellen is felhozott egyik általános vád a „háborús és szovjetellenes izgatás” volt. A „fasizmus maradványainak felszámolása” jegyében indított eljárások többségét a háború előtti vagy alatti, a Szovjetuniót kritizáló cikkek, prédikációkra alapozták. Az 1945:VII. törvénycikk alapján folytatott népbírószági gyakorlat parttalan lehetőségeire aggódva figyeltek fel az egyház vezetői is. Az aggodalmukat az olyan „elszólások” is fokozták, mint a Rákosi Mátyásé. Az MKP főtitkára Révész Imrének akaratlanul is elárulta, hogy „az összes »fasizsta« elemekkel minél gyorsabban és minél radikálisabban le akarnak számolni, nekik az eddigi igazoltatási eljárás túlságosan enyhe...” Ezért a tiszántúli püspök egy, a Ravasz László du-

* Részlet egy, a hódmezővásárhelyi református egyház 1945 utáni történetét feldolgozó nagyobb tanulmányból. A hivatkozás egy részét terjedelmi okokból elhagytam.